Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

1
2024

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Google Scholar

doi

TDIU
1931
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 788 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-fevralda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarning roli va ahamiyati 10
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Yashil iqtisodiyotga oʻtishda konseptual, ilmiy, innovatsion yondashuvning zarurati 16
Gulnora Abdurahmonova

Oʻzbekistonda "yashil" iqtisodiyotga oʻtish muammolari va uni bartaraf etish yoʻllari 22
S. R. Topildiyev

Milliy strategik maqsadlar: ekologik va bojxona boshqaruvi mexanizmlarining maqbul kombinatsiyasi 28
Muratova Shohista Nimatullayevna

Green Economy in Tourism in Uzbekistan 32
Alieva Makhbuba Toychievna

Инновационные подходы в сельском туризме: "Зеленые маршруты" 36
Голышева Елена Вячеславовна

Mamlakatimizda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasining ustuvor yoʻnalishlari 42
Vaxabov Abduraxim Vasikovich, Nazarov Nazirjon Narzilloyevich

Toʻqimachilik sanoati korxonalarini barqaror rivojlantirish omillari 47
A.Yu. Mardanov

Turizmni qayta jonlantirish strategiyasini ishlab chiqishda turizmni rejalashtirishning istiqbollari 52
A'zamov Saidakbarxon Avazxon oʻgʻli

Oʻzbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishi asosida barqaror rivojlanishga erishish 57
Abdullayev Elyorbek Odiljon oʻgʻli

Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining oʻrni 62
Akbarov Akmalxon Akrom oʻgʻli

Turistik hududlarning barqaror rivojlanishini baholash metodologiyasida integral baholash koʻrsatkichlarini aniqlashning nazariy jihatlari 66
Asraqulov Abduraxmon Sultonovich

Iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda "yashil" iqtisodiyot va uning ayrim masalalari 70
Axunova Shoxistaxon Nomonjanovna, Sultonova Gulbaxor Shoxnazimovna

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xoʻjaligi faoliyatining nazariy tamoyillari va oʻziga xos xususiyatlari 74
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich

Mintaqa iqtisodiyotida agrar soha samaradorligini oshirishning ahamiyati 78
Butanova Dilnoza Rustamovna

Global krizislar va ularning turizm iqtisodiyotiga ta'siri 83
Hallakova Barnoxon bahodirjonovna

Agroturizm faoliyati rivojlanishining xorijiy tajribalari va ularda faoliyatni rivojlantirish modellarining qoʻllanilishi 95
Husanboyev Sadafbek Yorqinjon oʻgʻli

Yashil iqtisodiyotni kreditlashda banklarning oʻrni 101
Ibragimova Sevara Muxamedjan qizi

Qurilish materiallari sanoati korxonalari samaradorligini baholash masalalari 104
Isayev Jakhongir Muzaffarovich

Iqtisodiyotni islomiy moliya tamoyillari asosida moliyalashtirish amaliyotini joriy etish istiqbollari 110
Kasimov Baxtiyor Usmanovich

Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning iqtisodiy mexanizmi 113
Mahamatova Maftuna

Turizm xizmatlar bozorida raqobatbardoshlik koʻrsatkichlarini takomillashtirish imkoniyatlari 119
Nurfayziyeva Mohinur Zayniddinovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Islom moliyalashtirish xizmatlari asosida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish usullari 124
Said Po'latov Maxamedovich

Using Innovative Technologies in Hotels as a Factor of Sustainable Development of Tourism Industry 128
Sayfutdinov Shuxratjon Sultonovich, Egamberdiyev Sirojiddin Sattor o'g'li

Dorivor o'simliklar yetishtirishning dunyo mamlakatlari iqtisodiyotidagi o'rni va xalqaro bozor savdosida prognozlar 135
To'xtabayev Jamshid Sharofiddinovich, Maftuna Ermatova Arslonbek qizi

O'zbekistonga turistlar tashrifini ko'paytirishda raqamli texnologiyalarning o'rni 142
Toshmurod Kulmanov

Agrobiznesni moliyaviy quvvatlash va rivojlanish istiqbollari 147
Tursunova Dilnavo Islomovna

Oziq-ovqat bozorini qandolat mahsulotlari bilan to'ldirishda marketing strategiyalaridan foydalanishni takomillashtirish 150
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi

Yoshlar turizmini rivojlantirish holati va uni takomillashtirish yo'llari 159
Allayor Norboyev Ismoilovich

Biologik aktivlarni baholashning uslubiy jihatlarini takomillashtirish 162
Boltayev Abror Sayitmuradovich

Agrosanoat ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilishga uslubiy yondashuvlari 168
Dusmatov Begmuhammad Olimjonovich

Suv resurslaridan samarali foydalanishda suv solig'ining ahamiyatini oshirish 174
Ikramov Nuriddin Kamolitdinovich

Xizmat ko'rsatish sohasida innovatsiya va innovatsion faoliyat bilan bog'liq tushunchalarining nazariy masalalari 179
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Temur Olimovich Mamayunusov

Aglomeratsiya iqtisodiyoti – Aglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanishni harakatlantiruvchi omili sifatida 185
Raximbayev Akmal Azatboyevich

Korxonalarni boshqarish samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish mexanizmlari 190
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich

Globallashuv sharoitida turizm sohasida innovatsion faoliyatni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish 195
Salimov Dilshodbek Davronovich

To'qimachilik sanoat korxonalarida marketing strategiyasi 199
Tillyaxodjayev Azizxon Aloxonovich

Oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirish yo'llari 203
Nilufar Umarova

O'zbekistonda transport xizmatlari ko'rsatilishi tahlili 207
Xasanov Sarvar Ulug'bek o'g'li

Agrar sektorga jalb qilingan investitsiyalarning sohadagi intensiv iqtisodiy o'sishga ta'sirining tahlili 213
Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda auditning xalqaro standartlarini qo'llash xususiyatlari 220
Meliyev Isroil Ismoilovich

Raqamli bank xizmatlarini yanada takomillashtirish: muammolar va yechimlar 227
Melikov Otabek Maxmadiminovich

Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalining tutgan o'rni 232
Abdikarimov Islombek Ibragimovich

Kimyo sanoati korxonalarini boshqarish modellariga oid zamonaviy tajribalar 237
Avulchayeva Feruza Djurakuziyevna

Задачи предмета «русского языке» на современном этапе 243
Адилова Солияхон

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Tijorat tashkilotlarining investitsiya faoliyati 247
Farhod Mahmudovich Tirkashyev, Asomiddinov Husan Asomiddin o‘g‘li

Korrelyatsion-regression tahlil orqali turizm xizmatlari samaradorligini oshirish mexanizmlari....................252
Gapparov Azim Qayumovich

O‘zbekistonda monetizatsiya darajasi va uni makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri....................258
Isayev Atabek Djurabayevich

Prospects for the Development of Bond Circulation in the Capital Market....................266
Jurabek Sobirov

Ta’lim xizmatlari bozorida oliy ta’lim muassasalarining rivojlanish holati tahlili....................270
Kuldashev Sherzod Alimardonovich

Iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va ularning barqaror iqtisodiy o‘sishdagi roli 276
Mamadiyorova Dilorom Ravshon qizi

Surxondaryo viloyatlarning marketing salohiyatini shakllantirish holati tahlili....................280
Mamadjanova Tuyg‘unoy Axmadjanovna

Improving Internal Control System 287
Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li

Oliy ta’lim xizmatlarini targ‘ib qilishda OTMlar veb-saytlari samaradorligini oshirish....................291
Musayev Bekjon Shukurillayevich

Korxonaning narx-navo tizimi va narx siyosatini tahlil qilish 298
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhkomovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tibbiyot sohasini moliyalashtirish istiqbollari....................302
Muxammadiyev Ramz Zoirjon o‘g‘li

Xizmatlar ko‘rsatish subyektlarida biznes-modellarining raqamli transformatsiyalashuv konsepsiyalari....................306
N. B. Yahyoxonov

Mikromoliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi kredit tashkilotlarining
samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili....................311
Nazarova Muslima Nazarovna

Sanoat korxonalarida aylanma mablag‘lardan foydalanishning ilmiy-amaliy jihatlari....................317
Nurmatov Mirzaakbar Mirzaaliyevich

Biznesni yuritishda korxonalararo integratsion jarayonlarni rivojlantirish masalalari....................322
Olimova Nodira Xamrakulovna

O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishning moliyaviy mexanizmlari: tahlil va istiqbollar 329
Oppoqxonov Nurmuhammadxon Po‘latxon o‘g‘li

O‘zbekistonda davlat korxonalari transformatsiyasini jadallashtirish yo‘nalishlari....................333
Qahhorov Azizjon Ahror o‘g‘li

Aholining turmush darajasini oshirish sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining dinamikasi 338
Rahimboyev Muxtorbek Ikrom o‘g‘li

Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish usullari....................341
Raxmanov Mexridin Sindarovich

Aholi moliyaviy savodxonligiga investitsiya kiritishning ahamiyati....................345
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda valyuta siyosatini samarali tashkil etish....................350
Samandarov Zuxriddin Raup o‘g‘li

Sharq va G‘arb tamaddunida gender qarashlar....................355
Samandarova Gulxayo Abdukarim qizi

Imkoniyati cheklanganlarga to‘siqsiz turizm xizmatlarini tashkil etish istiqbollari 359
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o‘g‘li

To‘qimachilik korxonalarining inqirozga qarshi boshqaruvida
davlat tomonidan tartibga solishning ahamiyati 363
Todjimamatova Mashxura Erkinovna

Mintaqalarning ekologik-iqtisodiy xususiytlari va ularning barqaror rivojlanish bilan bog‘liqligi 367
Toshboyev Muzaffar Muxtorovich

Перспективы развития сферы услуг в Узбекистане 373
Tsoy Marina Petrovna, Li Marina Rudolfovna, Romashkin Roman Anatolyevich

Opportunities for Bicycle Tourism in Zomin, Bulungur and Bakhmal Districts 379
Urozaliev Elyor Shuxrat ogli, Xujamov Bobur bahodir ogli, Saydullayev Abbosjon Murodovich

Pul-kredit siyosati va moliyaviy inqiroz: uslubiyot va saboqlar 384
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich

Korxonalarda barqaror rivojlanishni tatbiq etish istiqbollari 391
Xidirova Marg'uba Rustamovna, Jumayeva Guzal Sherxon qizi

Telekommunikatsiya korxonalari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish 396
Xusanov Ulugbek Nishanovich

Milliy iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini kengaytirish imkoniyatlari 402
Xuseynova Feruzabonu Mamadaliyevna

O'zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari 405
Yo'ldosheva Dilnoza G'ayrat qizi

Необходимость соблюдения этических норм в профессиональной деятельности бухгалтеров 408
Абдуллаханова Гулбахор Саттаровна

Mintaqalarda kichik innovatsion korxonalarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari 412
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Axmadjanov Ilyosbek Ilxomjon o'g'li

Tadbirkorlik faoliyatini rivojlanishini nazariy masalalari 416
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Abduraxmonov Sherali Sharifjonovich

Пути повышения прозрачности бюджета Республики Узбекистан 420
Адашов Гайрат Рустамович

Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog'liqligi 424
Axmediyeva Aliya Toxtarovna

Тенденции и факторы развития пищевой промышленности в Узбекистане 432
Б. А. Хакимов

Роль платежных систем в функционировании электронной коммерции 438
Бабаева Гузаль Яшиновна

"Sirdaryo" va "Sirdaryo-Farm" erkin iqtisodiy zonasidagi xorxonalari erishgan yutuqlari, berilgani imtiyozlar va yaratilgan shart-sharoitlar to'g'risida 444
Davlayev G'olib Ashurovich

Milliy iqtisodiyotga jalb qilingan investitsiyalarning tahlili 447
Djalilov Dostonbek Abduazizovich

Ishlab chiqarish tafovutining Markaziy Bank monetar siyosati qarorlariga ta'siri 452
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich

O'zbekistonda innovatsion jozibadorlik asosida oliy talim xizmatlarini rivojlantirish 457
Jonuzokov M. K.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni takomillashtirishda xorij tajribasidan foydalanish 461
Ismailov Allayor Rashidovich

Особенности формирования ценовой стратегии на рынке плодоовощной продукции 465
Исроилов Абдурашид Абдурахманович

Iqtisodiyotni globallashuvi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar barqarorligining nazariy metodologiyasini takomillashtirish 471
Kalandarova Nargiza Narimanovna

Проблемы регулирования и защиты инвесторов в развитии электронной коммерции и пути их решения 475
Кенжебаева Гульфуза Рахматиллаевна

Сущность, цели и задачи определение уровня финансовой устойчивости предприятия в современных условиях 478
Киличев А. А.

Sug'urta tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish 485
Kodirkulov Oybek Turdiboyevich

Классификация институциональных факторов, определяющих предпринимательскую активность в Узбекистане......490
Курпаяниди Константин Иванович

Xo'jalik yurituvchi subyektlarning kredit va qarz mablag'laridan foydalanish samaradorligi tahlilini takomillashtirish......497
Mahmudova Go'zal Samadjon qizi

Muqimiy ijodiDA milliy uyg'onish va iqtisodiy, falsafiy qarashlar......502
Muxlisa Muxitdinova

Совершенствование управления портфелем залогов для обеспечения финансовой устойчивости: инсайты и рекомендации для Узбекистана......505
Наимов Шахрух

Определение специфических особенностей и факторов вляющие на процесс внедрения междурнародных требований и стандартов в коммерческих банков Республики Узбекистан......509
Хайдаров Зохир Шаривович , Каражанова Гулноза Толлиевна, Хайдари Фидои Зохир Зода

Inson kapitalida mujassam bo'lgan fazilatlar, ularning jamiyat rivojlanishidagi o'rni va roli......514
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Sevara Abdinazarovna Babanazarova, Mexrangiz Olimovna Mamayunusova

Развитие рыночных отношений и усиление их влияния на рост объёмных и качественных показателей культурного туризма......521
Пулатова Сурайё Юлдашевна

Основные направления цифровой трансформации в банковском секторе......525
Рахимова Гавхар Ойбековна

O'zbekistonda ayollarni tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda bank kreditlarining roli......530
Saidova Subhinigor Azizovna

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish asosida kambag'allikni qisqartirishning innovatsion yo'llari......535
Sultonov Shodiyor Abduhalilovich, Nazarov Asqar Anvar o'g'li

Yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari......541
Umirov Xurshid Islomovich

Korxonalar va tashkilotlarni modernizatsiya qilish jarayonlari......545
Fayziyeva Dilafruz Shuxratovna

"Авеста" – исторический источник экономической мысли в Древней Средней Азии......549
Хакимов Назар Хакимович, Садиков Анвар Каримович

Приоритетные направления развития теории формирования финансовой политики предприятия......555
Хамдамов С. Ф.

Innovatsion rivojlanish sharoitida inson resurslarini strategik boshqarish......562
Xasanova Nafisa Shavkatovna

Mehnat bozorida mehnat resurslaridan samarali foydalanishda yoshlar bandligini takomillashtirish......566
Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi

Sanoat korxonalari faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligini baholashga doir uslubiy yondashuvlar......572
Yuldasheva Nilufar Abduvaxidovna

Amir Temur davrida hunarmandchilik siyosatining o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari......578
Zikrillayev Jaxongir Sarvar o'g'li, ilmiy rahbar: Nasimov Baxtiyor Vasiyevich

Infratuzilma obyektlari rivojlanishining turizm sohasidagi o'rni......583
Toyirova Amina Baxtisher qizi

Korxonalarda moliyaviy investitsion portfelni jalb qilish va rag'batlantirishning zamonaviy shakl va usullari tahlili......588
Haydarov Humoyun Begmurod o'g'li

Kichik biznes korxonalari raqobatbardoshligini tadqiq etishga konseptual yondashuvlar......592
K. Q. Tajibayev

Бухгалтерский учет дебиторской и кредиторской задолженности в современной экономике......599
Камолова Феруза Кахрамоновна

O'zbekistonda mehmonxona sohasidagi mahalliy boshqaruv tizimini takomillashtirish yo'llari 603
Mirzayeva Lola Shavkatovna

Turizmni rivojlantirishda "yashi" marketingni o'rni 607
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna

Inson kapitalini boshqarishning xorij tajribasi 612
Ruzmetova Gulira'no Atabekovna

Agrasanoat majmuasida oziq-ovqat mahsulotlarini yetishirish va qayta ishlashda klasterlarini rivojlantirishning xalqaro tajribalari 620
Salixov Sherzod Abduxakimovich

Mamlakatimizda mehnat bozorida ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish 625
Xusanova Gulsum Baxtiyorovna

Budjetdan tashqari mablag'lar hisobi va nazoratini takomillashtirish 628
Ostonokulov Azamat Abdukarimovich, Alimardonov Asrorjon Alimardonovich

Xizmat ko'rsatish sohasida investitsion jarayonlar rivojlanishining xorij tajribasi 635
Miyassarov Davron Abdurashid o'g'li

Xizmat ko'rsatish va servis sohasida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari 640
Muhammadamin Erdon o'gli Erdonov

Инновационные направления развития сферы услуг как фактор экономического роста 644
Насиров Дилшод Фархадович

Влияние прямых иностранных инвестиций (пии) на экономику Узбекистана 654
Юлдашев Нодирбек Сайдибурханович

Qulay investitsiya muhiti – xorijiy investitsiyalar oqimini oshirishning asosiy omilidir 659
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li

Biznesni loyihaviy moliyalashtirish va uning asosiy yo'nalishlari 664
Razzakov Jasur Xamraboyevich

Inflation and Unemployment: Evidence from Uzbekistan 670
Mahmudov Nosir, Nabiyeva Nargizaxon Nuriddin qizi

Milliy mahsulotlarni jahon bozoriga olib chiqishda marketing strategiyalaridan foydalanish 677
Meliqulov Abduhalil Norinovich

O'zbekistonda kichik sanoat zonalarini tashkil etish va rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ustuvor yo'nalishlari 683
Ortiqov Avazbek Bahrom o'g'li

Rene Dekart va Blez Paskal ta'limotlarida ratsional g'oyalar komparativistikasi 689
Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishining nazariy-uslubiy asoslari 694
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li

The Importance of the World Trade Organisation (WTO) and Uzbekistan's Efforts to Join It 699
Urozaliev Elyor, Khoshimova Sevara

Jismoniy tarbiya va sport muassasalarini moliyalashtirishdagi mavjud muammolar 705
Abduqaxorov Ulug'bek Abdug'aniyevich

Yangi O'zbekistonda turizmning drayver sifatida barqaror rivojlanish yo'nalishlari 709
Tuxliyev Iskandar Suyunovich

Mahalliy soliqlar va yig'imlarning iqtisodiy mohiyati hamda ularni undirishning xususiyatlari 713
Tuychiyev Kamoliddin

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari 717
Yadgarov Nodir Ravshanovich

Organik qishloq xo'jaligiga o'tish bosqichlarining tashkiliy jihatlari va iqtisodiy asoslari 723
Amirqulov Shuxrat Olimovich

Davlat xaridlari jarayonida e'tiborsiz ijrochilarni imkoniyatini cheklash masalalari 727
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li

O‘zbekiston iqtisodiyotida investitsion loyihalarni faol tashkil etish istiqbollari 730
Utkurov Kozimjon Dilmurod o‘g‘li

Iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda transport tadbirkorligi faoliyatini rivojlanish imkoniyatlari 733
M. Masharipova, I. Ruzmetova, D. Kuramboyeva

Sug‘urta faoliyatini takomillashtirishda anderrayting xizmatining o‘rni 737
Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich

O‘zbekistonda eksportni sug‘urtalash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo‘nalishlari 741
Qarshiyev Keldiyor Eshpulatovich

Kambag‘allikni qisqartirishda aholini tadbirkorlikka yo‘naltirish 745
Rajabboyev Muzaffar Erkaboyevich

Yoqilg‘i-energetika korxonalarning moliyaviy barqarorligining ilmiy nazariy asoslari 749
Xusanov Qaxramon Nishonovich

Оценка результатов реформы бухгалтерского учета в Республике 753
Киличева Фарида Бешимовна, Ирмухамедова Муслима Дилшодовна

Эффективность программ соответствия в различных компаниях 757
Ахмедов Бехзод Ахмедович

Элементы системы внутреннего контроля в выбранном финансовом институте 762
Хасанов Кахрамон Ахмаджанович

Authentic Leadership Unleashed: A Comparative Analysis of Leadership Styles 767
Esanova Shohida Utkirovna

Investitsion loyihalarni moliyalashtirishdagi moliyaviy risklarni boshqarishning ilg‘or xorij tajribalari 774
Madiyarov Sanjar Gulyamovich

Paxta-to‘qimachilik klasterlarida xarajatlar hisobining uslubiy masalalari takomillashtirish 781
Toshpo‘latov Azizbek Shermuxamadovich, Umaraliyev Isomidin Ismonjon o‘g‘li

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO‘STLIGIGA A’ZO DAVLATLARDA AUDITNING XALQARO STANDARTLARINI QO‘LLASH XUSUSIYATLARI

Meliyev Isroil Ismoilovich
“Alfraganus” nodavlat universiteti “Moliya” kafedrasi professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a’zo davlatlarda auditning xalqaro standartlarini qo‘llash masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda mazkur davlatlarda auditorlik faoliyatini tashkil etish va xalqaro standartlarni qo‘llashning o‘ziga xos xususiyatlari, ularda xalqaro audit standartlarini qo‘llashda erishilgan natijalar hamda auditning xalqaro standartlarini amaliyotga joriy etish istiqbollari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Auditning xalqaro standartlari, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a’zo davlatlar, auditorlik tashkilotlarining professional xizmatlari, auditorlik professional jamoat birlashmalari, auditorlik xizmatlari bozori, auditorlik tekshiruvi, moliyaviy hisobot auditi, yakka tartibdagi xususiy auditor, nodavlat notijorat tashkilotlar.

Abstract: This article is devoted to the application of international standards of auditing in the member states of the Commonwealth of Independent States. It analyzes the specific features of the organization of auditing activities and the application of international standards in these countries, the results achieved in the application of international auditing standards, and the prospects for the implementation of international auditing standards.

Key words: International standards of auditing, member states of the Commonwealth of Independent States, professional services of auditing organizations, auditing professional public associations, auditing services market, auditing, financial statement auditing, individual private auditor, non-governmental non-profit organizations.

Аннотация: Данная статья посвящена применению международных стандартов аудита в государствах-участниках содружества независимых государств. анализируются особенности организации аудиторской деятельности и применения международных стандартов в этих странах, результаты, достигнутые при применении. международных стандартов аудита и перспективы внедрения международных стандартов аудита.

Ключевые слова: Международные стандарты аудита, государства-участники Содружества Независимых Государств, профессиональные услуги аудиторских организаций, аудиторские профессиональные общественные объединения, рынок аудиторских услуг, аудит, аудит финансовой отчетности, индивидуальный частный аудитор, негосударственные некоммерческие организации.

KIRISH

Ma’lumki, jahonning ko‘pgina mamlakatlarida moliyaviy hisobot va auditni xalqaro standartlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Lekin, shunga qaramasdan, moliyaviy hisobot va auditning xalqaro standartlarini to‘laqonli joriy etishda mazkur standartlarning mazmun va mohiyatini chuqur o‘rganish, ularni amaliyotda qo‘llay olish, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga transformatsiyalash, ilg‘or xorij tajribasini mamlakatimiz iqtisodiyotiga joriy etish kabi masalalarni hal etish uchun moliyaviy hisobot auditini yanada takomillashtirish borasida kompleks tadqiqotlar olib borish zarurati kuchaymoqda.

Xususan, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a’zo davlatlar auditorlik amaliyotida tekshiruvlarni rejalashtirish, o‘tkazish va tekshiruv natijalarini umumlashtirish jarayonida o‘z yechimini kutayotgan qator muammolarni bartaraf etish, ularning nazariy va uslubiy asoslarini takomillashtirish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Bunday muammolarga birinchidan, buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyati bo‘yicha qonun va normativ-hujjatlarning auditorlik amaliyotida talab darajasida qo‘llanilmayotganligi, ikkinchidan, auditorlik tekshiruvini tashkil qilish va o‘tkazishning amaliy va uslubiy jihatlari yetarlicha, chuqur tadqiq qilinmaganligi, uchinchidan, auditorlik tekshiruvi natijalarini auditorlik ish hujjatlarida umumlashtirish va rasmiylashtirishning xalqaro standartlar talablariga muvofiq amalga oshirilmayotganligi va to‘rtinchidan, auditorlik riski va muhimlik darajasini aniqlash, audit ish sifati va auditorlik faoliyati samaradorlik ko‘rsatkichlarini aniqlash hamda uni baholash uslubiyatining samarasiz qo‘llanilayotganligi kabi masalalar zamonaviy talablar darajasida ishlab chiqilmaganligidir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi davlatlarida auditorlik faoliyatining nazariy hamda amaliy asoslarini yaratish hamda uni takomillashtirish bo‘yicha ko‘plab xorijlik iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. MDHga a’zo davlatlarda auditorlik xizmatlari bozori va uning tahlili hamda MDHga a’zo davlatlar auditorlik faoliyatining ilg‘or tajribasini tadqiq etish bo‘yicha ko‘plab MDH mamlakatlarining iqtisodchi-olimlaridan N.P. Barishnikov, N.T. Beluxa, S.M. Bichkova, Suys, A.A. Terexov va A.D. Sheremetlar tomonidan o‘rganilgan [1].

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan mazkur masalalar yaratilayotgan darslik, monografiya va o‘quv qo‘llanmalar, shuningdek, e’lon qilinayotgan ilmiy maqola va tezislarda qisman o‘rganilgan. Masalan, R.Dusmuratov, M.Tulaxodjayeva, B.Hamdamov, B.Dagarov va I.Qo‘ziyevlar tomonidan MDHga a’zo davlatlar auditorlik faoliyatining nazariy hamda amaliy asoslarining ayrim jihatlari o‘rganilgan [2]. Ta’kidlash joizki, yuqoridagi tadqiqotlarda mavzuga oid umumiy qarashlar keltirilgan bo‘lsada, biroq MDHga a’zo davlat auditorlik faoliyatining qiyosiy tahlili hamda ular ilg‘or tajribasini O‘zbekiston amaliyotida qo‘llash masalasi alohida ilmiy tadqiqot obyekti va yaxlit tizim sifatida tadqiq qilinmagan. Bu holat mazkur mavzuda kompleks ilmiy izlanishlar olib borish va tadqiqot vazifalarini belgilashni taqozo etmoqda.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan bu masalalar yaratilayotgan darslik, monografiya va o‘quv qo‘llanmalar, shuningdek, e’lon qilinayotgan ilmiy maqola va tezislarda qisman o‘rganilgan. Masalan, iqtisodchi-olim A.X.Sattarov tomonidan O‘zbekiston amaliyotida MDH davlatlari ilg‘or tajribalarini qo‘llash jarayonini chuqur tahlil etgan holda, mazkur davlatlar tomonidan auditorlik faoliyati sohasida erishilgan natijalarni O‘zbekiston amaliyotida qo‘llash bo‘yicha amaliy takliflarni shakllantirishga erishgan [3].

Shuningdek, bu borada Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan I.Meliyevning tadqiqotlarida MDH davlatlarida auditorlik faoliyatini tashkil etishning qiyosiy tahlili keltirilgan bo‘lsada, biroq, ushbu davlatlar ilg‘or tajribasini O‘zbekiston amaliyotida qo‘llash masalalari yetarlicha bayon etilmagan [4].

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a’zo davlatlarda auditorlik xizmatalari bozori va ularda xalqaro auditorlik standartlarini qo‘llanilish holatining 2014-yilgacha bo‘lgan tahlili O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy sayti(https://www.imv.uz)da batafsil keltirilgan. Biroq, 2014-yildan keyingi yillarda MDH davlatlarida auditorlik faoliyati holatining rasmiy tahlili ma’lumotlari aks ettirilgan manbalar hozirgacha mavjud emas [5].

TAHLIL VA NATIJALAR

So‘nggi yillarda audit xizmatlari bozori Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (keyingi o‘rinlarda MDH)ga a’zo davlatlar iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylandi. Iqtisodiyotning istalgan segmenti kabi audit xizmatlari bozori ham ko‘rsatkichlar tizimi bilan tavsiflanadi. MDHga a’zo davlatlar auditorlik faoliyati subyektlari asosan auditorlik tashkilotlari hisoblanadi. MDH tarkibidagi Ozarbayjon Respublikasi, Belarussiya, Qirg‘iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston Respublikasi kabi davlatlar qonunchiligida auditorlik faoliyatini yakka tartibdagi (xususiy) auditorlar tomonidan olib borilishiga ruxsat etilgan. Yakka tartibdagi (xususiy) auditorlar sifatida belgilangan malaka talablariga javob beradigan va yuridik shaxs tashkil etmagan holda auditorlik faoliyati bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar tan olinadi.

Shuningdek, ushbu davlatlarda qonunchilik talablariga muvofiq yakka tartibdagi (xususiy) auditorlarning auditorlik faoliyatiga nisbatan cheklovlar belgilangan. Masalan, Rossiya Federatsiyasida yakka tartibdagi auditorlar ijtimoiy ahamiyatli tashkilotlarning (kredit va sug‘urta tashkilotlari, nodavlat nafaqa jamg‘armalari va boshqalar) buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarini hamda konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarini majburiy tekshiruvini amalga oshirishga haqli emaslar. Umuman olganda, MDHga a’zo davlatlarda yakka tartibdagi (xususiy) auditorlar faoliyati ko‘lami odatda audit xizmatlari bozori ko‘rsatkichlariga ahamiyatli ta’sir ko‘rsatmaydi. Bu davlatlarda auditorlik faoliyati subyektlari soni, odatda, auditorlar reyestrlari va audit tashkilotlari ma’lumotlariga asosan aniqlanadi. Ekspertlarning fikricha, bu davlatlar auditorlik amaliyotida auditorlik faoliyati bilan MDHga a’zo davlatlarda bunday huquqi bo‘lgan 70-95% subyektlar shug‘ullanadi.

MDHga a’zo davlatlar amaliyotida auditorlik faoliyati subyektlari quyidagi xizmat turlarini ko‘rsatadilar:

- Moliyaviy hisobot auditini o‘tkazish;
- Auditga oid professional xizmatlar ko‘rsatish;
- Boshqa auditorlik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan (buxgalteriya, soliq, yuridik, boshqaruv maslahati, buxgalteriya, soliq hisobini o‘rnatish, tiklash va yurgizish, buxgalteriya (moliya), soliq hisobotini tuzish, buxgalteriya hisobini avtomatizatsiya qilish va axborot texnologiyalarini joriy qilish, baholash xizmatlari, mutaxassislarni o‘qitish va auditorlik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan sohalarda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, moliya-xo‘jalik ishi tahlili, soliq va bojxona kelishmovchiklari, sud va soliq organlarida vakillik qilish).

Auditning xalqaro standartlari yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasining “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida”gi qonunining 9-moddasiga muvofiq, auditning xalqaro standartlari xalqaro buxgalterlar federatsiyasining maxsus kengashi (IAASB) tomonidan ishlab chiqilib, u quyidagi turkumlardagi standartlarni o‘z ichiga oladi (1-rasm).

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

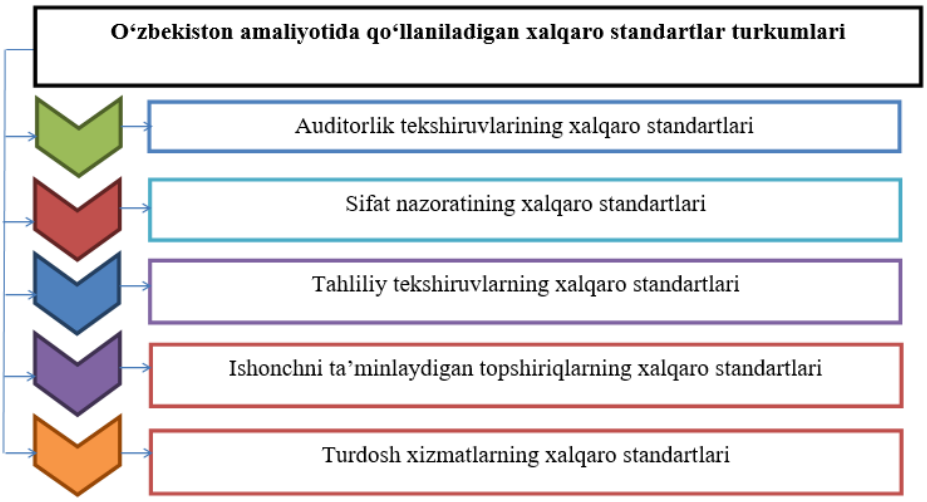

1-rasm: O'zbekiston amaliyotida qo'llaniladigan auditning xalqaro standartlari turkumlari[1]

Ta'kidlash joizki, bugungi kungacha o'tkazilgan tadqiqotlar yoki auditga oid me'yoriy hujjatlarda auditning xalqaro standartlari atamasining mazmun-mohiyati aniq va to'liq mazmunda keltirilmaganligini ham ta'kidlash joizdir. Fikrimizcha, auditning xalqaro standartlari deganda Xalqaro Buxgalterlar Federatsiyasi tomonidan ishlab chiqilgan, auditorlik tekshiruvi va auditorlik turdosh xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha yagona talablar, shartlar va tekshiruvni amalga oshirish tartib-qoidalari aks ettirilgan me'yoriy hujjat tushuniladi. O'zbekiston auditorlik amaliyotida 2013-yildan boshlab, Xalqaro Buxgalterlar Federatsiyasining Xalqaro audit standartlari va axborot ishonchliligini tasdiqlash bo'yicha Qo'mitasining ruxsati bilan davlat tilida auditning xalqaro standartlari tarjima qilinib, auditorlik amaliyotida keng qo'llanilib kelinmoqda.

Auditning xalqaro standartlari Respublika hududida Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 11-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 171-sonli qarori asosida amaliyotga joriy etish jarayoni amalga oshirilmoqda. Mazkur Qarorga muvofiq, auditning xalqaro standartlari 8 bosqichdagi vazifalar asosida Moliya vazirligi, buxgalterlar va auditorlar milliy assotsiatsiyasi, auditorlar palatasi hamda auditorlik tashkilotlari hamkorligida O'zbekiston hududida auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibiga doir vazifalar amalga oshirilib kelinmoqda. O'zbekiston moliya vazirligi tomonidan "2022-yil 1-noyabrga qadar auditning xalqaro standartlari bo'yicha bepul o'qitish ta'lim platformasini yaratish choralarini ko'rish" vazifasi yuklatilib, kelgusi yildan e'tiboran, xalqaro standartlar asosida to'liq hajmdagi auditorlik xizmatlarini ko'rsatishi belgilangan [6].

MDHga a'zo davlatlar audit xizmatlari bozorini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlardan yana biri bu - auditorlik faoliyati subyektlari tomonidan xizmat ko'rsatilgan mijozlar soni hisoblanadi. Auditorlik faoliyati subyektlari tomonidan MDHga a'zo davlatlarda keng tarqalgan xizmatlar sirasiga moliyaviy hisobot auditi xizmati kiradi. Majburiy audit xizmatida bo'lsa, auditorlik tashkilotlarining mijozlari, odatdagidek, tashkilotlar, tashkiliy savdolarda qatnashish uchun yo'lga qo'yilgan qimmatli qog'ozlar bozori, ochiq aksionerlik jamiyatlari, kredit va sug'urta tashkilotlari, nodavlat nafaqa jamg'armalari, birjalar, investitsiya jamg'armalari, davlat va munitsipal tijorat korxonalaridir. Bundan tashqari, MDHga a'zo davlatlar auditorlik amaliyotida tashabbus tarzi(ixtiyoriy)da amalga oshiriladigan auditorlik nazorati shakli keng rivojlanmoqda.

MDHga a'zo davlatlarning aksariyatida jumladan, Ozarbayjon Respublikasi, Belorussiya Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikalarida auditorlik amaliyotining xususiyatli jihatlaridan biri bu ularda auditorlarni o'z-o'zini boshqarish yoki ularni birlashtiruvchi professional tashkilotlarni tashkil qilinganligidir. Bundan tashqari, mazkur davlatlarda, Ozarbayjondan tashqari, auditorlarning o'zini-o'zi boshqarish tashkilotlarining bir qanchasi mavjuddir, jumladan bunday tashkilotlar Belorussiya Respublikasi va Qozog'iston Respublikasida - ikkitadan, Moldova Respublikasi va O'zbekiston Respublikasida – uchtadan, Rossiya Federatsiyasida - beshtadan tashkilotlar bugungi kunda faoliyat ko'rsatmoqda.

MDH davlatlarida (Belorussiya Respublikasidan tashqari) Xalqaro Buxgalterlar Federatsiyasining (International Federation of Accountants) a'zosi bo'lgan auditorlarning o'zini-o'zi boshqarish tashkilotlari mavjuddir, jumladan, Ozarbayjon Respublikasi, Belorussiya Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Moldova Respublikasi va O'zbekiston Respublikasida – bittadan tashkilot, Rossiya Federatsiyasida esa – uchta tashkilot faoliyat ko'rsatayotganligini ta'kidlash joiz.

1 Muallif tomonidan tayyorlangan.

Oxirgi o‘n yillikda dunyoda audit xizmatlari bozorining asosiy elementlaridan biri bu auditorlik amaliyotida xalqaro audit standartlari(keyingi o‘rinlarda XAS)ni qo‘llash amaliyoti bo‘lib kelmoqda. MDHga a’zo davlatlarning auditorlik faoliyati milliy tizimlarining o‘xshash jihati auditorlik faoliyatini tartibga solishda XASni asosiy vosita sifatida qabul qilishlaridadir. Yondashuvning bunday konseptual birligi quyidagi asosiy sabablar bilan o‘zaro bog‘langan:

Birinchidan, hozirgi davrda mustaqil xalqaro nodavlat institutlari tomonidan ishlab chiqilayotgan XASda auditorlik faoliyatiga qo‘yiladigan universal va sifatli talablar tizimini o‘z ichida mujassamlashtirganligi;

Ikkinchidan, MDHga a’zo davlatlarning milliy iqtisodiyotida investitsiyalarni rag‘batlantirish, milliy kapital bozorlarini faollashtirish, bundan tashqari, zamonaviy hayotda xalqaro tan olingan MHXS va XASdan foydalangan holda investorlar uchun qulay axborot muhitini yaratishga bo‘lgan intilishning yuqoriligi;

Uchinchidan, XASning oxirgi yillardagi xalqaro ommabopligi keskin oshdi, ko‘pgina davlatlarda XAS talablari to‘g‘ridan to‘g‘ri qabul qilindi. Shu munosabat bilan, XAS ayrim davlatlarning jahon siyosatiga qo‘shilishi elementi sifatida qaraldi. Shuningdek, MDHga a’zo davlatlar tarkibidagi Ozarbayjon Respublikasi, Qozog‘iston Respublikasi, Qirg‘iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va O‘zbekiston Respublikalarida XASni joriy qilishning milliy dasturlari ishlab chiqilib, bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etib kelinmoqda. Mazkur dasturlarni amalga oshirish audit institutlari hamda boshqa organlar bilan birgalikda moliya vazirligiga yuklatildi (1-jadval).

1-jadval: MDHga a’zo davlatlarda xalqaro audit standartlarini joriy qilinishi holati[2]

MDHga a’zo davlatlar	XASni joriy qilish rejasi (dasturining) mavjudligi	Rejani (dasturni) amalga oshiradigan vakolatli organlar	XASni joriy qilish davri
Ozarbayjon Respublikasi	Ҳа	–	01.01.2010-yildan boshlab
Armaniston Respublikasi	Йўқ	–	–
Belorussiya Respublikasi	Йўқ	–	–
Qozog‘iston Respublikasi	Ҳа	Moliya vazirligi, malakali auditorlik tashkilotlari	2006-yildan boshlab
Qirg‘iz Respublikasi	Ҳа	–	2003-yildan boshlab
Moldova Respublikasi	Ҳа	Moliya vazirligi, Maorif vazirligi, buxgalteriya hisobi va audit sohasi bo‘yicha malakaviy assotsiatsiyalar	01.01.2012-yildan boshlab
Rossiya Federatsiyasi	Ҳа	Moliya vazirligi, auditorlik faoliyati bo‘yicha Kengash, auditorlarning o‘zini-o‘zi boshqarish tashkilotlari	2013–2016-yillar
Tojikiston Respublikasi	Йўқ	–	–
O‘zbekiston Respublikasi	Ҳа	Moliya vazirligi, Markaziy Bank, buxgalterlar va auditorlarning kasbiy birlashmasi	2011–2015-yillar Bosqichma-bosqich

MDHga a’zo davlatlarda XAS talablarini joriy qilishdagi asosiy muammo bu – XAS talablari asosida auditorlik tekshiruvlarini tashkil etish masalasi hisoblanadi. Bugungi kunda, ko‘pgina MDHga a’zo davlatlar, jumladan, Belorussiya Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston Respublikasi, O‘zbekiston Respublikasi audit o‘tkazish XAS asosida ishlab chiqilgan milliy standartlar asosida auditorlik tekshiruvlarini o‘tkazib kelmoqda. Ta’kidlash joizki, ayrim MDHga a’zo davlatlarda XAS talablari to‘g‘ridan to‘g‘ri auditorlik amaliyotida to‘liq qo‘llanilib kelinmoqda. Bugungi kunda XAS talablari Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Qozog‘iston Respublikasi, Qirg‘iziston Respublikasi va Moldova Respublikalari auditorlik amaliyotida to‘g‘ridan to‘g‘ri milliy standart sifatida to‘liq qo‘llanilmoqda. Rossiya Federatsiyasi va O‘zbekiston Respublikalarida bosqichma-boqich XASni milliy standartlar sifatida qo‘llashga o‘tish rejalashtirilgan (2-jadval). MDHga a’zo davlatlarda XASga o‘tishda jahon amaliyoti tajribasini o‘rganish va amaliyotda qo‘llash jarayoni vakolatli davlat organlari bilan birgalikda asosan auditning jamoat professional tashkilotlari orqali amalga oshirilib kelinmoqda.

2 Muallif tomonidan tayyorlangan.

2-jadval: XAS ni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish[3]

MDHga a'zo davlatlar	XASni joriy qilishni umumlashtirish va ommalashtirish tizimi
Ozarbayjon Respublikasi	Auditorlar palatasi XASni joriy qilish bo'yicha seminar va simpoziumlar o'tkazadilar; ommaviy axborot vositalari orqali ommalashtiriladi
Armaniston Respublikasi	Ma'lumot yo'q
Belorussiya Respublikasi	Moliya vazirligi va Milliy bank tavsiyalar ishlab chiqadi
Qozog'iston Respublikasi	XASni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish tizimi Moliya Vazirligi va auditorlarni o'zini-o'zi boshqarish tashkilotlari "Qozog'iston Respublikasi auditorlar palatasi", "Auditorlar kollegiyasi" o'zaro ta'siriga asoslanadi. Malakali tashkilotlar auditorlar va audit tashkilotlari ishi tajribasini umumlashtiradi va ommalashtiradi, o'quv adabiyotlari tarqatadi, uslubiy tavsiyanomalar chop qilishadi, davriy jurnallar chiqarilishini va dasturiy mahsulotlar ishlab chiqilishini amalga oshiradi, o'quv seminarlarini o'tkazadi
Qirg'iziston Respublikasi	XASni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish Qirg'iziston Respublikasi Hukumati qoshidagi moliya bozorini tartibga solish va kuzatuv davlat xizmati tomonidan standartlarni erkin olish va qo'llash uchun qo'yish orqali
Moldova Respublikasi	XASni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish Moliya vazirligi, Maorif vazirligi va buxgalteriya hisobi va audit sohasi bo'yicha malakaviy assotsiatsiyalar tomonidan standartlarni erkin olish va qo'llash uchun qo'yish hamda o'quv seminarlarini o'tkazish orqali
Rossiya Federatsiyasi	Auditorlarning o'zini-o'zi boshqarish tashkiloti - buxgalterlarning xalqaro federatsiyasi a'zolari XASni qo'llash tajribasini ommalashtiradilar
Tojikiston Respublikasi	XASni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish malakali buxgalterlar va auditorlarning instituti orqali malaka oshirish bo'yicha kurslar o'tkazish orqali hamda buxgalteriya hisobi va audit bo'yicha MHXSni joriy qilish bo'yicha Hukumat komissiyasi qoshidagi uslubiy kengash Moliya Vazirligi bilan birgalikda XASni joriy qilish bo'yicha uslubiy tavsiyalarini ishlab chiqish va joriy qilish qismi bo'yicha
O'zbekiston Respublikasi	XASni joriy qilish tajribasini umumlashtirish va ommalashtirish buxgalterlar va auditorlarning kasbiy birlashmasi, Moliya vazirligi tomonidan o'quv adabiyotlarini tarqatish, uslubiy tavsiyalarni chop etish, o'quv seminarlarini o'tkazish, hamda auditorlar va buxgalterlar malakasini oshirish kurslarini o'tkazish orqali amalga oshirilmoqda

Bizningcha, MDHga a'zo davlatlar auditorlik amaliyotida XASni joriy qilish va qo'llash jarayonida institutsional, tashkiliy-huquqiy, moliyaviy, kadrlar tayyorlash va boshqa uslubiy muammolar mavjud. O'z navbatida mazkur muammolarni yechish tom ma'noda XASni qo'llashda o'zaro hamkorlikni amalga oshirish imkonini beradi.

Fikrimizcha, MDHga a'zo davlatlarda XASni qo'llashning institutsional muammolari sifatida institutsional muhitning yo'qligi yoki yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi umumiy muammolar mavjuddir. MDHga a'zo davlatlarda XASni qo'llash uchun nafaqat standartlarning milliy tilga tarjimasini amalga oshirish, balki mazkur matnlarga har qanday manfaatdor shaxsning to'siqsiz foydalanish huquqi bilan ta'minlash muammolari ham mavjuddir. Fikrimizcha, hozirgi vaqtgacha, MDHga a'zo davlatlar bu muammolarni mustaqil ravishda yechib keldilar. Ammo, MDHga a'zo davlatlarning aksariyati uchun XASning tarjimasining yo'qligi va XASni qo'llashning moliyaviy muammolarining mavjudligi yoki MDHga a'zo davlatlarning moliyaviy manbalarining cheklanganligi kabilar mazkur muammoni jiddiylashtirdi. Bu davlatlarda XASni qo'llashning kadrlarga oid muammolari auditorlarda XAS sohasi bo'yicha bilimlar va ko'nikmalarning yetarli darajada emasligi bo'lib, bunda XASni qo'llashga o'tishda mahalliy tillardagi miqdor va sifat jihatdan uslubiy materiallarning yetishmasligi kabi muammolarni ta'kidlash mumkin (5-jadval).

MDHga a'zo davlatlarda XASni qo'llashning uslubiy muammolari sifatida XASning ayrim qoidalarining milliy normativ hujjatlar talablariga mos kelmasligi tufayli yuzaga keldi. Bu esa uslubiy muammolarni MDHga a'zo davlatlarning auditorlik faoliyati sohasida xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlikni amalga oshirishni taqozo etdi.

3 Muallif tomonidan tayyorlangan.

5-jadval: MDH davlatlarida XASning davlat tiliga tarjima qilinishi[4]

MDH ishtirokchi davlatalari	XAS tarjimasining mavjudligi	XAS tarjimasini tayyorlashga ma'sul organlar	XAS tarjimasining maqomi
Ozarbayjon Respublikasi	Ozarbayjon tiliga	Auditorlar palatasi	Rasmiy
Armaniston Respublikasi	Arman tiliga	Moliya Vazirligi	Rasmiy
Belorussiya Respublikasi	Beloruss tiliga	–	Norasmiy
Qozog'iston Respublikasi	Qozoq tiliga (turi 2009 y.)	Moliya Vazirligi	Rasmiy
Qirg'iz Respublikasi	–	Davlat Moliya kuzatuvi	–
Moldova Respublikasi	Rumin tiliga	XAS bo'yicha kengash	Rasmiy
Rossiya Federatsiyasi	Rus tiliga	–	Norasmiy
Tojikiston Respublikasi	–	Moliya Vazirligi	–
O'zbekiston Respublikasi	O'zbek tiliga1	Buxgalterlar va auditorlarning malakali birlashmasi, Moliya Vazirligi, Milliy Bank	–

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston va MDH davlatlari auditorlik faoliyatining qiyosiy tahlili natijalari hamda rivojlangan MDH davlatlari ilg'or tajribasini o'rganish borasidagi tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

O'zbekiston Respublikasi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonunida Markaziy Osiyo davlatlari, Xitoy, Rossiya va Ozarbayjon Respublikasi kabi davlatlar auditorlik faoliyatini tartibga soluvchi bosh qonunlaridagi kabi auditorlik faoliyatiga oid ayrim asosiy tushunchalar mazmuni qonunga kiritish zarurligi, ichki audit faoliyatining qonun yo'li bilan mustahkamlash lozimligi, auditor va auditorlik tashkilotlari tomonidan auditorlik faoliyatiga doir ilmiy tadqiqotlar o'tkazish hamda audit sohasi bo'yicha ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha me'yorlarni ishlab chiqish yoki qonunchilikda auditor va auditorlik tashkilotlariga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish hamda audit sohasi bo'yicha ta'lim xizmatlarini ko'rsatish faoliyat (xizmat) turi bilan shug'ullanish uchun me'yoriy-huquqiy qoidalarni joriy etish maqsadga muvofiq;

O'zbekiston auditorlik faoliyatida ham rivojlangan MDH davlatlari kabi xususiy auditorlik amaliyotini joriy etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Buning uchun esa, auditorlik faoliyati rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalarini chuqur o'rgangan holda amaldagi qonun hujjatlariga tegishli qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish zarur;

O'zbekiston auditorlik faoliyatida Rossiya, Ozarbayjon va Qozog'iston davlatlaridagi kabi ichki auditorlik faoliyatini hamda auditor va auditorlik tashkilotlari javobgarligini majburiy sug'urtalashni maxsus qonun orqali tartibga solishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. O'z navbatida buni ta'minlash maqsadida auditorlik amaliyoti rivojlangan davlatlarning bu boradagi qonunchilik tizimini chuqur tahlil etgan holda "Auditorlik tashkilotlarining fuqarolik-huquqiy javobgarligini majburiy sug'urtalash" to'g'risidagi Qonun hamda "Ichki audit to'g'risida"gi Qonun loyihalarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga keng joriy etish lozim deb hisoblaymiz;

Izlanishlar natijasida, Bugungi kunda, O'zbekistonning xalqaro tarmoqqa kirgan 24 ta auditorlik tashkilotlari amaliyotida auditorlik tekshiruvlari auditning xalqaro standartlari talablariga muvofiq, ya'ni, AuditNET, IT AUDIT: Auditor, Kompleks Audit, "Ekspress audit:PROF", AUDITSOFT, Audit Sampling, First-Audit va Voyager kabi auditorlik platformalaridan foydalanmoqda, qolgan 80 dan ortig'i yoki auditorlik tashkilotlarining 80 foizidan ortiq qismi haliyam "qo'l usuli"da auditorlik tekshiruvini amalga oshirib kelmoqda. Bu esa, ma'lumotlarni hisoblash, qayta ishlash, tahlil qilish, uzoq muddat davomida saqlash, axborot almashinuv, tekshiruvni shartnomada belgilangan muddatda yakunlash va auditning xalqaro standartlari asosida tekshiruvni amalga oshirishda turli xatolik va noaniqliklarga sabab bo'lmoqda;

O'zbekistonda faoliyat ko'rsatuvchi auditorlik tashkilotlarining professional jamoat birlashmalari(O'zbekiston auditorlar palatasi, O'zbekiston buxgalterlar va auditorlar milliy assotsiatsiyasi, O'zbekiston buxgalterlar federatsiyasi)ga ham auditorlik amaliyoti rivojlangan davlatlardagi kabi ularga auditorlik faoliyatini tartibga solish bo'yicha keng miqyosdagi vakolat va huquqlar berilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz;

Auditorlik tashkilotlarining turdosh xizmatlari tarkibini xalqaro standartlar me'yorlari va ilg'or xorij tajribasiga muvofiqlashtirish maqsadida xizmatlar tarkibiga buxgalteriya hisobi, audit, soliq solish, hamda moliyaviy rejalashtirishga doir seminarlar, konferensiyalar o'tkazish, hisobni yuritishni avtomatlashtirish va moliyaviy hisobot tuzish hamda moliyaviy axborot xavfsizligi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish xizmatlarini kiritish maqsadga muvofiq.

4 Moliya vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Барышников Н.П. Организация и методика проведения общего аудита. 4-е изд. перер. и доп. –М.: Филин, 1998.–528 с.
2. Белуха Н.Т. Аудит. Учебник "Знания", КОО, 2000.-769 с; Бычкова С.М. Аудиторская деятельность. Теория и практика.–СПБ.: Лань, 2000.–320 с.
3. Терехов А.А. Аудит: перспективы развития. –М.: Финансы и статистика, 2001. –560 с; Суйц В.П., Шеремет А.Д. Аудит. Учебник. –М.: ИНФРА-М. –2009. –456 с.
4. Dusmuratov R.D. O'zbekistonda auditorlik faoliyatining shakllanishi va uning uslubiyotini takomillashtirish: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. Toshkent – 2008. –35 b.
5. Tulaxodjayeva M.M. Korxona moliyaviy ahvoli auditi. –T.: "Iqtisodiyot va huquq dunyosi".–1996.–193 b.
6. Hamdamov B.Q. O'zbekiston iqtisodiyotining hisob va hisobot tizimida auditorlik nazoratini rivojlantirishning uslubiy asoslari: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. Toshkent – 2007. –33 b.
7. B.M.Dagarov. Auditorlik tekshiruvini o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish. PhD. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. –Toshkent-2023.–62 b.
8. Qo'ziyev I.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida auditorlik hisobotini tuzish va umumlashtirish metodologiyasini takomillashtirish: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. Toshkent-2017. -70 b.
9. Sattorov A.X. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida auditorlik faoliyatini o'rganish tajribasi // Iqtisodiyot va turizm ilmiy va innovatsion jurnali // Toshkent-2023 // №2 son https://www.mf.uz.
10. I.I. Meliyev. Auditorlik tekshiruvini o'tkazish uslubiyati: muammo va yechimlar: Monografiya. –T.: "Iqtisod-Moliya", –2020.– 174 b.
11. https://www.imv.uz - O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti.
12. https://lex.uz – O'zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari portali.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 1

© Materiallar koʻchirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna boʻlishingiz mumkin. Obuna boʻlgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga toʻlov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida joʻnatishingizni soʻraymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga joʻnatamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulugʻbek tumani
Kumushkon koʻchasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan roʻyxatdan oʻtkazilgan.